

Nordin, Svante, 2023. *Världsandens partisaner – Filosoferna, Tredje riket och den liberala demokratin*. Stockholm: Fri tanke.

Anmälan av Anna-Karin Selberg

2015 har beskrivits som ett upprorsår, ett högerns 1968, eftersom det var året då antietablissemangsrörelsen som slutade med Brexit och valet av Donald Trump till USA:s president tog fart på riktigt. Det är i kontexten av detta kulturkrig, som ju fortfarande pågår, man ska se Svante Nordins bok *Världsandens partisaner – Filosoferna, Tredje riket och den liberala demokratin*. Här återvänder han till den rörelse i Weimarrepublikens Tyskland som brukar kallas ”den konservativa revolutionen”, och mera bestämt till filosofen Martin Heidegger, juristen Carl Schmitt och författaren och militären Ernst Jünger – tre intellektuella generationskamrater som brukar förknippas med den konservativa revolutionen, även om de inte själva försvor sig till den.

Mellankrigstiden i Tyskland var, som Nordin påpekar, en period av kris, men också av politiska experiment och entusiasm. Den unga generationens intellektuella var de som hade fått se upplysningsidealerna ur skyttegravarnas synvinkel, där vetenskap och teknik hade ställts till förfogande för ett helt nytt slags krig som utspelade sig med hjälp av moderna massförstörelsevapen. Det var också en period av ekonomisk och politisk turbulens – Weimarrepubliken var Tysklands första demokrati, och den utmanades av kupp försök från såväl vänster- som högerkanten.

Att Heidegger, Schmitt och Jünger kommit att förknippas med den konservativa revolutionen beror på att de delade rörelsens anti-etablissemangsattityd och kritik av den liberala demokratin, globalisering och vad man såg som ett borgerligt och förfalskat ”massamhälle”. När Heidegger 1920–1921, bara ett par år efter första världskrigets slut, håller en föreläsningsserie om Paulus, pratar han om ett historiens slut som samtidigt innebär en radikal början på något annat.¹ Han läser Paulus som en revolutionär ledare i en uppbrottstid, som gjuter mod i sin församling inför en nödvändig undergång. Församlingens uppgift är att i oro och ångest fullgöra ett slags snitt i historien, en slutpunkt och ett brott, som samtidigt redan är där och inte kan undvikas.

Föreläsningsserien är, liksom flera andra av hans tidiga föreläsningsserier, en uppgörelse med den institutionaliserade universitetsfilosofin, dess krav på

1 Martin Heidegger, *Phänomenologie des Religiösen Lebens*, GA 60 (Frankfurt: Klostermann, 1995).

vetenskaplighet och sökande efter säkra grunder för kunskap och handlande. Det är ett försök från Heideggers sida att artikulera sin egen generation, i och som ett uppbrott från auktoriteter, dubbelmoral och förstelnade livsformer som i bekväm förnöjdhet tappat bort filosofins impuls att ifrågasätta, kritisera och förhålla sig till sina egna historiska förutsättningar.

Framförallt är flera av hans tidiga föreläsningsserier också en uppgörelse med den s.k. ”nykantianismen”, som var förknippad med upplysningsideal och hade dominerat den tyska filosofin före kriget. Samma år som han håller föreläsningen om Paulus publicerades också Jüngers krigsdagbok *I stålstormen*, som handlade om hans erfarenheter vid fronten.² Även Schmitt gav ut flera viktiga arbeten vid tjugotalets början, det mest kända är *Politisk teologi* från 1922.³ Där menar han att liberalismens byråkratiska och opersonliga normstruktur förutsätter suveränitet, vilket kortfattat kan beskrivas som den vilja och maktutövning genom vilka normer och lagar formas.

Det Nordin tar fasta på är just de tre tänkarnas kritik av liberalism – av liberalism och demokrati i allmänhet, och av den liberala demokratin i synnerhet. Han ser trion som en naturlig förlängning av de tyska intellektuella och opinionsbildare som uppfattade första världskriget som ett slags andligt befrielsekrig, där de tyska sinnena genom att försvaras mot kapitalism och liberalism skulle renas, pånyttfödas och kanske till och med ge upphov till en ny människotyp.

Vår politiska situation idag, med ett nytt storkrig som rasar i Europa och Ryssland som i otaliga läckor blivit påkommet med att pumpa ut anti-demokratisk, illiberal propaganda och finansiera rörelser på den yttersta högerkanten, är ingenting Nordin i någon större utsträckning kommenterar, men den finns där. Istället följer han Heideggers, Schmitts och Jüngers karriärer under Weimarrepubliken, i Tredje riket och efteråt. Det återkommande tema han tar fasta på i dessa tre tänkares kritik av den liberala demokratin är att den leder till likriktning, kommersialisering och skenhelig dubbelmoral. Historiskt har liberala stater i humanitetens och toleransens namn till exempel fördömt våld, men samtidigt inte tvekat att till exempel bedriva expansionskrig.

Nordin betonar återkommande att samtliga i trion har varit viktiga tänkare även för vänstern, i synnerhet Heidegger och Schmitt. Heidegger har till exempel varit en återkommande referenspunkt för den intellektuella vänstern i Frankrike, med existencialister som Jean-Paul Sartre och Simone Beauvoir och för den post-strukturalistiska rörelsen med tänkare som Michel Foucault och Jaques Derrida. Schmitt har också varit viktig för en rad vänstertänkare, bland annat politiska filosofer som Giorgio Agamben, Ernesto Laclau och Chantal Mouffe.

2 Ernst Jünger, *I stålstormen*, övers. Urban Lindström (Lund: Bokförlaget Augusti, 2023).

3 Carl Schmitt, *Politisk teologi*, övers. Stefan Jarl (Lund: Bokförlaget Augusti, 2023).

Eftersom de problem med den liberala demokratin som Nordin använder Heidegger, Schmitt och Jünger för att peka ut nästan uteslutande är av moralisk (hyckleri) och estetisk (oskön likriktning och vulgär kommersialisering) art, framstår dock den starka politiska potential han verkar mena att de fortfarande har idag som tämligen luddig. Det som förenar dem, tycks han mena, är nämligen att deras tänkande inte bara var ett försök att kritisera liberalismen utan också att förbereda ett alternativ. Hur det alternativet skulle kunna se ut idag förblir oklart, men de lyfts fram som användbara inspiratörer i ett globalt partisanerkrig som skulle kunna leda till en storpolitisk uppgörelse där den "hegemoniska", "liberala världsordningen" faller till förmån för en multipolär världsordning.

Ett av problemen med Nordins bok är att han lägger sig så tätt intill den konservativa revolutionens egen självförståelse att det som står på spel i första hand framstår just som en fråga om estetiska och moraliska värden. Han redovisar i detalj Heideggers, Schmitts och Jüngers uppfattning om sig själva som ödesbestämda spelare i ett slags doom-and-gloom bestruken civilisationernas kamp, där de kallats till ett ofrånkomligt avgörande. Vänner måste skiljas från fiender och Tysklands undergång står för dörren, samtidigt som en möjlig frälsare (Hitler) också kliver fram på scenen. Är det inte i det närmaste tjänstefel att som idéhistoriker inte också försöka nyansera och kontextualisera denna apokalyptiska krisupplevelse – till exempel genom att diskutera de omfattande samhällsförändringar som pågick under den här perioden och pekar åt ett annat håll än allomfattande likriktning under en global aktörs (läs den liberala demokratin) diktatoriska världsherravälde?

I samband med fredsfördraget i Versailles blev Tyskland till exempel av med sina kolonier, vilket får till följd att såväl Heidegger som Schmitt i det närmaste blir besatta av den abstrakta filosofiska frågan om "rummet" (med underavdelningar som "livsrum" och "storum"). Ett exempel på hur Nordin assimilerar sina studieobjekts retorik är en passage där Nazitysklands invasion av Tjeckoslovakien och Polen beskrivs i rumsfilosofiska termer: "I september 1939 försökte Tyskland (under samarbete med Sovjetunionen) skapa ett storum i Östeuropa genom att låta Polen följa samma väg som Tjeckoslovakien tidigare gått."⁴ Följden av detta, ekar han Schmitt, blev "en rumsfrämmande intervention från västmakterna. Därmed var ett nytt världskrig ett faktum."⁵

Vad Nordin inte säger något om är att i det demokratiska experiment Weimarrepubliken var, vann även nya grupper som arbetare och kvinnor isteg. Arbetarrörelsen organiserade sig och blev farlig på riktigt. Kvinnor – också ur de lägre klasserna – lämnade hemmen, flyttade till städerna och efterfrågades i arbetslivet. Det var också en period som präglades av sexuell frigörelse och en

4 Nordin, *Världsandens partisaner*, s. 132.

5 Ibid.

större öppenhet för sexuella uttryck bortom likriktade, patriarkala och heterosexuella normer. Precis som idag flödade konspirationsteorier, fantasier och myter – kanske som ett sätt för grupper och individer att genom projektioner uppfinna en allsmäktig aktör bakom spelet, en storkung som i hemlighet styrde det, när kejsaren de facto hade fallit och makten hade diversifierats och blivit stökig genom att spridas ut till många aktörer.

Ett exempel är förstås de anti-semitiska konspirationsteorierna, där juden inte sällan blir en figur som får innefatta hela kritiken mot liberalism och demokrati, även dess motsägelsefulla element. I de s.k. "Svarta häftena", de tankedagböcker Heidegger skrev från 30-talet och framåt, men som börjat publiceras först på senare år, står juden till exempel för vulgär likriktning, rotlös utspridning, hänsynslös strävan mot världsherravälde, nihilism, kapitalism, rasupplösning och rasism (eller i alla fall en livsform bestämd av rasprinciper).⁶

Nordin står ständigt beredd med en förklaring som mildrar, snarare än kontextualiserar, både Heideggers och Schmitts grova anti-semitiska utfall och otaliga Hitlerhälsningar. Grundantagandet är att eftersom de var tveksamma till vissa tendenser inom rörelsen, kunde kritisera den och hade haft judiska vänner innan de gick med i partiet, så var de inga "riktiga" nazister. En oväntad förtjänst med den attityden är dock att den får deras karriäristiska opportunistiska när de navigerar genom Tredje rikets korridorer att tydligt lysa fram mellan raderna.

Ett exempel är den besvärliga "prövning" Schmitt ska ha utsatts för i samband med det som brukar kallas "de långa knivarnas natt" – Hitlers utrensning i de egna leden i juni – juli 1934, då cirka 90 SA-män mördades. Göring hade nämligen gett Schmitt en framstående post inom det preussiska statsrådet, men den var samtidigt riskabel eftersom han kunde hamna i skottgluggen för ett brutalt maktspel. Schmitt accepterade erbjudandet, men blev snabbt paranoid. Under den utrensning som följde avrättades såväl en av hans gamla uppdragsgivare som en vän. Schmitt insåg att även han själv kunde ligga risigt till och publicerade skyndsamt en artikel där han hyllade Hitlers mordråd och underströk dess legitimitet. När han lite senare blev anklagad för att vara en kappvändare, snarare än en pålitlig anhängare av partiet, började han titt som tätt att högljutt demonstrera sin anti-semitism. Detta, menar Nordin, visar att han egentligen inte var nationalsocialist – i likhet med Heidegger hade han istället "försökt 'spela nationalsocialist' men misslyckats".

Till sist hade det varit generöst med lite fler referenser till de forskare Nordin lutar sig mot. Stora delar av boken är sammanfattningar av redan gjord forskning, såväl internationellt som i Sverige, utan att det framgår. Även om den sympatiska tanken är att skriva en lättillgänglig bok, som inte tyngs av onödiga

6 Martin Heidegger, *Überlegungen XII-XV Schwarze Hefte 1939–1941*, GA 96 (Frankfurt: Klostermann, 2014).

fotnoter och vänder sig till en smal krets av redan införstådda akademiker, så hade det enkelt gått att lägga in tydligare och fler hänvisningar. Ett kapitel har till exempel rubriken ”Heideggers barn”. Den är satt inom citationstecken och försedd med en svårtillgänglig fotnot, men för en oinvigd går det knappast att utläsa att kapitlet bygger på Rickard Wolins bok med samma namn.

Litteratur

Heidegger, Martin, 1995. *Phänomenologie des Religiösen Lebens*, GA 60. Frankfurt: Klostermann.

Heidegger, Martin, 2014. *Überlegungen XII-XV Schwarze Hefte 1939 -1941*, GA 96. Frankfurt: Klostermann.

Jünger, Ernst, 2023. *I stålstormen*. Lund: Bokförlaget Augusti.

Schmitt, Carl, 2023. *Politisk teologi*. Lund: Bokförlaget Augusti.